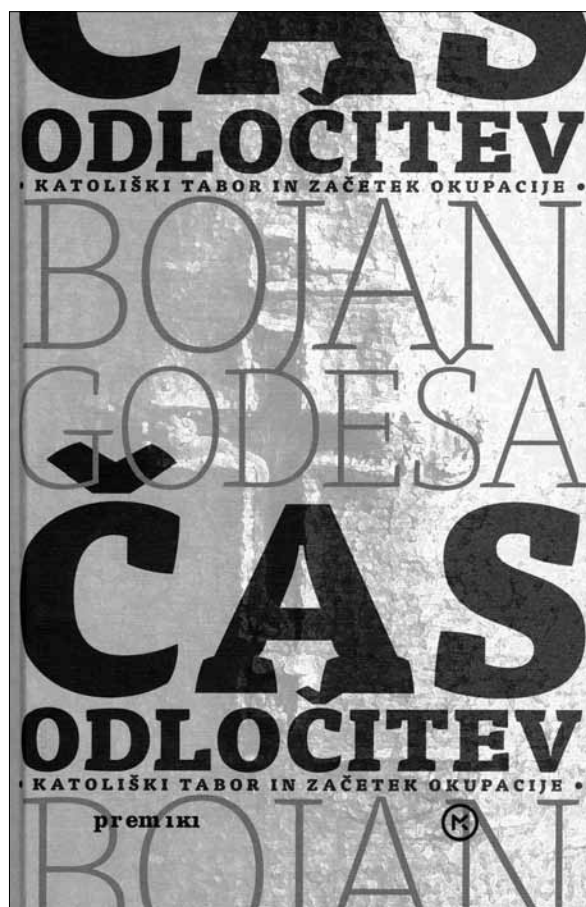

Vrtenje okoli osi

Bojan Godeša, **Čas odločitev: Katoliški tabor in začetek okupacije**. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2011. 349 strani. (Zbirka Premiki)

Vsi, ki znanstveno–raziskovalno in publicistično delo dr. Bojana Godeše, znanstvenega svetnika na Inštitutu za novejšo zgodovino spremljamo že dlje časa, vsaj od njegove prve monografije o slovenski inteligenci v viharju druge svetovne vojne naprej, nismo spregledali njegovega raziskovalnega interesa, ki je v zadnjih letih veljal tudi in predvsem položaju ter vlogi slovenskega katoliškega tabora neposredno pred okupacijo. Zato je bilo pričakovati in si želeli, da bodo izsledki poglobljenega študija te problematike slej ko prej luč sveta ugledali v zaokroženi celoti. Ko govorimo o problematiki, ne mislimo zgolj na določeno vsebino, temveč tudi na njeno dejansko problematičnost, ki jo v kontekstu širšega (pred in po)vojnega obdobja uvršča med najtežavnejša poglavja slovenske zgodovine, katerih dediščina in zapuščina še vedno odmevata tako na političnem in medijskem terenu kot hodnikih in labirintih slovenskega zgodovinopisja. Ter vedno znova zastavljata vprašanje, kdaj bo napočil čas, ko bo na razmere, v katerih se je ob izbruhu druge svetovne vojne in še posebej okupacije znašel slovenski narod in njegova politična elita, mogoče pogledati izven čustveno nabite bipolarne kulturne, politične in znanstvene optike, ki v pogosto povsem nekritičnem in neobjektivnem vrednotenju idealizira »svojo« in demonizira »nasprotno« stran. Tako tiste, pred letom 1991 prevladujoče, danes pa čedalje šibkejše in v profesionalnih krogih dejansko že presežene, ki v odnosu do slovenskega političnega katolicizma ne uspe obiti ideološko konotiranih dogmatskih oznak o protinarodnemu klerofašističnemu hlapčevstvu in izdajalstvu. Kot one druge, ki v revizionistični vnemi po letu 1991 (še prej pa v emigrantskih krogih), vse antikomuniste zgolj zaradi njihovega antikomunizma (ali celo antilevičarstva) avtomatično uvršča med protifašiste in demokrate, ob tem pa prostodušno relativizira, marginalizira ali celo miži pred tistimi dejstvi, ki taisto podobo osvetljujejo v drugačni luči.

Na takšen razkorak in pomanjkanje kritičnosti opozarja tudi Godeša, ki že v predgovoru knjige opozori na velika neskladja, netočnosti in celo mite, ki so si v zadnjih dvajsetih letih intenzivno in razmeroma uspešno prisvajali domovinsko pravico tudi znotraj stroke in jih

je moč povzeti v opravičevanje medvojne delovanja katoliškega političnega tabora z različnimi objektivnimi razlogi, geopolitičnimi razmerami, dobrimi nameni, skrbjo za narodno preživetje in na koncu, a še zdaleč ne nazadnje, z obrambo pred komunističnim »vampirjem«. Pri Godeši bomo takšne razumevajoče in opravičujoče tone zaman iskali, saj v nasprotju z njimi jasno zapiše, da je tovrstna teza možna »le ob ignoriranju ključnih podatkov, pa tudi ob potvarjanju dejstev« ter brez olepševanja dodaja, da je SLS že na predvečer okupacije »vse svoje sile stavila na iskanje rešitve slovenskega vprašanja v okvirih rasističnega in totalitarističnega nacističnega novega reda«, kar je z razvojem dogodkov privedlo do tega, »da je prišlo do prostovoljne kolaboracije z okupatorji že takoj ob napadu sil osi na Jugoslavijo«. Ob (pre)pozni streznitvi je prišlo do zavedanja (usodne) zgrešenosti tovrstne odločitve in početja ter posledično njegovo prikrivanje in omiljevanje z namenom reševanja lastne legitimnosti in političnega preživetja, po domače, kože in obraza. Kajti, zapiše Godeša, »če bi že tedaj prišla na dan dejstva, ki jih razkriva pričujoča monografija, bi bila največja predvojna stranka že takoj ob okupaciji politično onemogočena pred zavezniško in domačo javnostjo.«

In dejstva sledijo. Temelječa na analizi številnih virov in relevantne literature, zaradi sočnih memoarskih

vložkov in veččega peresa avtorja pa sestavljena na zelo berljiv in privlačen način, je knjiga strukturirana na tri večje vsebinske sklope, naslovljene kar z imeni Korošca, Kulovca in Natlačena, treh zaporednih voditeljev SLS, ki niso le poosebljali, temveč tudi udejanjali politiko slovenskega katoliškega tabora.

Zgodba se prične sredi leta 1940, ko vodilni slovenski politik medvojne obdobja, dr. Anton Korošec postane prosvetni minister v Cvetkovičevi vladi ter se iz velikega nasprotnika Nemcev prelevi v njihovega aduta in celo eksponenta na jugoslovanski politični sceni. Iz strahu pred vojno in Nemci postane zagovornik popolne in brezpogojne podreditve silam osi, pri čemer, kot poudarja avtor, takšna jasno začrtana politika ni bila zgolj plod (eksistencialnega) pragmatizma in politične zvitosti, po kateri je Korošec sicer slovel, ampak je bila v veliki meri tudi ideološko pogojena. V očeh najvišje slovenske katoliške politične avtoritete postane nacizem, ob komunistični nevarnosti in vojaških porazih (padec Francije), krizi ter »razkroju« liberalne demokracije, najsprejemljivejša opcija novega evropskega ustroja, v katerem je mogoče izživeti avtoritarne, konservativne družbene ideje, na katerih je temeljila politična misel SLS. Pri tem so bili svetovnonazorsko in ideološko povsem uglašeni vsaj trije temeljni postulati - odnos do Judov, prostozidarjev in komunistov, kar je ne nazadnje mogoče preveriti že z bežnim listanjem »Slovenca«. V širjenju manevrskega prostora se Korošec ozira naokrog, na Slovaško k Tisu in zlasti v Francijo k Petainu, ter si v navezi z ostalimi skrajno desnimi in profašističnimi političnimi silami v Jugoslaviji (ljotičevci, ustaši ...) prizadeva priboriti odločujoč vpliv in besedo v jugoslovanski državi ter jo čim bolj potisniti v nemški objem. Ko so te njegove najvišje politične ambicije ustavljene in onemogočene in ko postaja jasno, da se odločujoči (srbski) politični krogi niso pripravili pravočasno in v zadostni meri prilagoditi novim razmeram, tudi Korošec vedno bolj izgublja vero v obstoj Jugoslavije in išče nove možnosti za slovensko preživetje in bodočnost znotraj novega reda. Kar je, upošteva znane nemške načrte in ambicije v odnosu do slovenskega ozemlja, zlasti Spodnje Štajerske (kot tudi položaj Primorcev pod fašizmom), sila vprašljivo, če ne celo paradoksalno. Koroščev salto mortale oz. idejno-politična usmeritev, kakršno je zasnoval in začrtal v zadnjem letu svojega življenja zato pomeni svojevrsten začetek kolaboracije slovenske katoliške politične elite s silami osi že pred aprilom 1941. Po Koroščevi smrti decembra 1940 jo je brez večjih odmikov nadaljeval tudi novi vodja SLS Franc Kulovec, ki je odločno zagovarjal pristop Jugoslavije k trojnemu paktu ter po marčevskem prevratu, v prepričanju, da je vojna neizogibna in Jugoslavije konec, videl rešitev v ustanovitvi bodisi slovensko-hrvaške bodisi slovenske države pod nemško zaščito. Kljub temu, da je ravno

Kulovec postal ena prvih slovenskih žrtev nemškega orožja in da takšna politična usmeritev vodstva SLS ni bila v skladu z večinsko voljo slovenskega prebivalstva, kar so najbolje dokazale marčevske demonstracije, pa tudi pripravljenost na obrambo domovine, se je le-ta nadaljevala tudi po okupaciji in razkosanju Slovenije. Zadnji ban Dravske banovine in predsednik ob začetku vojne nastalega Narodnega sveta za Slovenijo, sila ambiciozni, a že po Koroščevem mnenju bolj uradniško večji kot politično modri dr. Marko Natlačen je v kaotičnih vojnih in zatem okupacijskih razmerah opcijo nekakšne marionetne slovenske države po slovaškem in hrvaškem vzoru vztrajno, a zaman ponujal najprej Hitlerju, nato pa še Mussoliniju. Ko je dognal, da je stavil na napačnega konja oz. več njih, je septembra 1941 sicer izstopil iz konzulte in se vrnil na jugoslovanski program, s čimer se je vsaj na simbolni ravni končalo obdobje v delovanju SLS, ki je trajalo vse od kapitulacije Francije in v katerem se je iskalo rešitev slovenskega vprašanja v okviru novega reda. A bilo je prepozno. Zgrešena politika SLS je že terjala svoj davek. Tako pri samem Natlačenu, ki je najprej postal, kot pravi Godeša, njeno »žrtveno jagnje«, saj se mu je del vodstva SLS, ki se je nahajal v emigraciji oz. pri Angležih bil prisiljen odreči, nato pa kot simbol kolaboracije padel pod vosovskimi streli, kot, kar je še usodnejše, v samem narodovem telesu. Čeravno se knjiga v letu 1941 ustavi in nadaljnje dogajanje ni več njen predmet, pa je iz napisanega več kot očitno, da zbrana dejstva in njihova interpretacija odločno in argumentirano negirajo tudi nekatere priljubljene teorije in razlage o razlogih in okoliščinah slovenskega bratomornega spopada med drugo svetovno vojno. Upoštevajoč *Čas odločitev* je njegove vzroke (in posledice) zelo težko pripisati (zgolj) revolucionarnemu nasilju, vprašanje upora na eni ter kolaboracije na drugi strani pa je (zlasti v primerjavi s tistim o kuri in jajcu), vendarle enostavnejše, kot se zdi. In ravno slednje utegne marsikoga najbolj zmotiti, zato bomo pričakovane odzive in morebitne polemike z zanimanjem spremljali. A če se ob koncu še enkrat vrnemo k uvodni želji po preseganju dogem, vendarle velja zapisati, da nam sveže delo Bojana Godeše z naslovom »Čas odločitev – Katoliški tabor in začetek okupacije« prinaša precejšnje upanje. Le da je, glede na slovenske slike in prilike, pretiran optimizem verjetno še preuranjen.

Tone Kregar